

Till Örebro tingsrätt, mål nr T 2482-20

Utlåtande som sakkunnig över riskbedömning och hotbilda-bedömning

På uppdrag av Edgar Nissen, Vernia Advokatbyrå har jag som sakkunnig granskat och bedömt två handlingar avseende Joel Johansson, personnummer 051126-1455. Dessa handlingar är åberopade som bevis i målet. En av handlingarna (Aktbilaga 35) bär titeln Hotbilda-bedömning avseende Sjöängsskolan och har utförts av Polismyndigheten (daterad 2018-10-29). Den andra (Aktbilaga 36) med överskriften Riskbedömning Joel Johansson har utförts hos Cureum av leg. psykolog Per-Ola Richardsson och leg. psykiatrisjuksköterska Ann-Kristin Bergstrand och är daterad 2019-06-03.

Jag har tagit del av de ovan nämnda handlingarna och bygger på dessa när jag utformat mitt sakkunnigutlåtande. Detta var inte helt okomplicerat därför att mycket stora delar av polisens hotbilda-bedömning har censurerats genom överstrykning. Dock, på tre punkter finns kritiskt viktig information som inte censurerats och som gör det möjligt för mig att göra en säker bedömning av kvaliteten av riskbedömningen. Detta kommenteras nedan.

Min kompetens

Först en redovisning av min kompetens. Jag är utbildad läkare och psykolog, med maskinteknik, matematik och filosofi som akademiska tilläggsområden. Som läkare är jag specialist i allmänpsykiatri och rättspsykiatri. Som psykolog är jag psykodynamisk psykoterapeut. Jag disputerade i psykiatri 1979, samtidigt som jag var doktorand i psykologi (vilket jag inte fullföljde). Jag blev docent 1980 och har arbetat som professor/överläkare sedan 1984 fram till pension 2006 (som professor/cheföverläkare i allmänpsykiatri i Lund/Malmö, men i huvudsak med rättspsykiatriska utrednings- och vårduppgifter. Det bör noteras att jag som rättspsykiatrisk men inte barnpsykiatrisk specialist kan ha utrednings- och behandlingsansvar för ungdomar från 12 års ålder. Jag har också arbetat med sådana ungdomar som anställd vid Lövsta Skolhem 1975-80: slutstationen för svårt störda pojkar med skolplikt (nationellt upptag för åldersgruppen 12-16) inom den dåvarande ungdomsvårdskoleorganisationen.

Under min studietid på 1960-talet engagerades jag i olika forskningsprojekt – ett utgick från Rättspsykiatriska kliniken, Långholmen. I samarbete med en forskare i Vancouver skulle vi definiera och validera en ny version av den gamla psykopatidiagnosen.

En första internationell publikation (med mitt namn) kom 1966. Vi var klara 1975 och redovisade våra slutsatser vid en NATO-konferens i Frankrike samma år med alla internationella toppforskare närvarande. Konferensbidragen sammanställdes och publicerades i USA (Hare & Schalling, 1978: Psychopathy: Theory and Research). Boken fick pris som viktigaste fackbok publicerad i USA det aktuella året.

Ett år senare disputerade jag som den första i världen på den nya definitionen av psykopati. Genomslaget för vårt arbete har kommit i en serie steg och är nu inte på något sätt ifrågasatt. En sökning på nätet ger närmare tre miljoner träffar generellt och tiotusentals forskningspublikationer. Särskilt viktig har den nya definitionen varit för riskbedömningar vid kriminalitet – med start i slutet av 1980-talet i Toronto (Penetanguishene-studierna) som visade att psykopatiska personer är den skarpaste prediktorn för återfall i vålds- och sexualbrott och att sådana personer blir värre av behandling.

Vid det laget hade jag tvingats lämna psykopatiforskningen. Dagen efter min disputation besökte en överdirektör från Socialstyrelsen mig på mitt arbete som t.f. chef för Rättspsykiatriska Kliniken, Huddinge. Jag meddelades att min forskning på detta ämne nu hade upphört på min arbetsplats, annars skulle jag få sparken. Så jag sade upp mig samma dag, bytte specialitet (till allmänpsykiatri) och forskningslinje (till schizofreniforskning).

Om man summerar min vetenskapliga karriär omfattar den internationella publikationer från 1966 och fortfarande (55 år) till ett antal av drygt 200. Dessa arbeten citeras typiskt i den internationella litteraturen 500 gånger per år. I dessa ingår ett drygt tiotal artiklar som direkt avser riskbedömningar publicerade i högt rankade internationella forskningstidskrifter (se Referenser) och betydligt flera som avser tonårskriminalitet och neuropsykologiska störningar. Jag har skrivit ett antal läroböcker och en mängd bok-kapitel och konferensrapporter. Få nordiska psykiatrer har en motsvarande meritlista.

Min kompetens inom området gjorde att jag, tillsammans med tre forskare vid Kriminologiska Institutionen, Malmö universitet av den dåvarande Rikspolisstyrelsen (2011 om jag minns rätt) ombads att utvärdera polisens riskbedömningar, särskilt våld och speciellt våld i nära relationer. Detta har redovisats i fem rapporter till polismyndigheten, från 2012-2017 på

svenska, i ett par internationella forskningstidskrifter (2017, 2019) och som en doktorsavhandling med mig som bihandledare (Klara Svalin, 2018).

Våra slutsatser var att riskbedömningarna inte fungerade. Detta resultat överensstämde inte med beställarens förhoppningar, varför man tillsatte en egen intern utredning – utan deltagande av vetenskapligt meriterade experter – som gav det av ledningen önskade överbetyget till riskbedömningsverksamheten. De slutsatser och råd inför framtiden som gruppen (och Klara Svalin) presenterade för polisledningen (i och för sig mitt uppe i en omorganisation) nonchalerades.

Cureums riskbedömning av Joel Johansson

Utredningen av Cureum presenterades 2019-06-03, och är helt invändningsfri såväl avseende metodval som genomförande och slutsatser. Den är i det närmaste ett skolexempel på hur sådana utredningar ska bedrivas. Den beställdes i mars 2019. Första psykologsamtal med Joel hölls 5 april. Utredningstiden var således cirka två månader. Samtliga utredningsåtgärder är tydligt redovisade, liksom vilka bedömningsinstrument som använts. Utredningen med dess resultat är väl lämpad att lägga till grund för beslut om åtgärder avseende Joel Johanssons skolgång.

Polisens riskbedömning av Joel Johansson

Aktbilaga 35 (Polisens risk/hotbilda-bedömning) är egentligen inte bedömningsbar därför att nästan all text är överstruken. Det är i sig svårbegripligt i förhållande till de sekretessregler som gäller polisens riskbedömningar i detta fall. Det är en sak. En annan är att de allmänna sekretessreglerna för polisens riskbedömningar är nästan lika svårbegripliga. Polisens viktigaste samarbetspartners i detta sammanhang, åklagarna som beslutar om tvångsmedel och socialtjänsten som hanterar offerskyddet, får inte veta vad polisen kommit fram till i det aktuella ärendet (detta diskuteras i Klara Svalins doktorsavhandling).

Det framgår dock att bedömningen beställts 2018-10-26, och att den är daterad 2018-10-29, och att den gäller tre ”hotaktörer”. Med vetskap om den omfattande utredning som krävs för att kunna göra en acceptabel riskbedömning, och att en sådan måste göras individuellt för var och en av dem det gäller, står det redan genom dessa två faktorer klart att denna, på så iögonfallande kort tid framtagna, kollektiva hotbilda-bedömning svårligen kan tillmätas något

värde, och knappast kan utgöra ett adekvat beslutsunderlag för skolans disciplinåtgärder mot Joel Johansson.

Det framgår inte av Aktbilaga 35 vilken kompetens som polisens bedömare hade och vilket riskbedömningsinstrument som har använts (polisen har använt många: SARA, B-SAFER, Check-10, Patriark, Skånemodellen). Det enda som antyder att det är ett av polisens riskbedömningsinstrument som använts är redovisningen av graderingen av risk (5-gradig), men den är gemensam för de flesta av dessa instrument i polisversionen. Man har tittat på omedelbar risk som bedöms som låg men inte noll och det är inte orimligt. Man har bedömt risk på längre sikt (1-2 år) och landar på en hög risk. I realiteten använder polisen aldrig den högsta risk-kategorin (Svalin, 2018). Så risken i Joel Johanssons fall bedöms vara så stor som den kan bli. Det är fullständigt obegripligt givet de detaljerade uppgifterna i Cureums utredning.

Det är av synnerlig vikt att den som gör riskbedömningar har kunskap om att sådana är "färskvvara", och att det saknas stöd i vetenskapen för att bedöma vilken risk som föreligger två år senare (Rasmussen & Levander, 2021). Det största och mest flagranta metodfelet i polisens riskbedömning är att de metoder för riskbedömningar som polisen använder, oavsett vilka, inte är validerade för förövare under 18 års ålder. Sådana metoder finns givetvis, t.ex. SAVRY som Cureum använder i sin bedömning. Joel Johansson var vid tiden för bedömningen ännu inte fyllda 13 år.

Två tydliga slutsatser kan dras av de tre metodfelen (högt skattad risk, om 2 år, på en 12-åring): bedömaren saknar kompetens att genomföra riskbedömningar och bedömningen saknar helt trovärdighet. Varför detta inte kunnat konstateras under den fortsatta processen kan förklaras med den svenska respekten för myndigheter – så illa kan det väl inte vara?

Polisens riskbedömningar och ansvar för kvalitet/rättssäkerhet

Den allmänna amatörmässigheten i polisens riskbedömningar vid den aktuella tidpunkten är en sak, som Rikspolisstyrelsen (RPS) var fullt informerad om från i vart fall 2012 (Mellgren, Svalin et al, 2012). Som reaktion initierade RPS en egen internutredning utan deltagande av vetenskapligt meriterade experter (Rikspolisstyrelsen, Tillsynsrapport 2014:9). Ledningen fick den bekräftelse man önskade att riskbedömningsverksamheten fungerade väl. Under de fortsatta två åren slutförde vi vår granskning av de metoder som polisen använde (SARA, Check-10, Skånemodellen och B-SAFER) och avrapporterade utfallet i rapporter på svenska,

metod för metod. Slutrapporten publicerades i en första version 2014 (Mellgren, Svalin et al, 2014) och en senare på engelska 2017 (Svalin, Mellgren et al, 2017). Problemen diskuterades vid ett möte med polisedningen 26/3 2017. De slutsatser och råd inför framtiden som vi presenterade nonchalerades.

Den bristande förmågan hos polisen att göra vetenskapligt grundade riskbedömningar är i sin tur inte bara ett svenskt problem – riskbedömningsinstrumenten har tagits fram i psykiatriska miljöer, och ett stort antal av items i t.ex. HCR-20 (som är modell för SARA, B-SAFER m.fl. instrument) kan poliser inte bedöma, även efter utbildning i att använda ett visst riskbedömningsinstrument (Svalin & Levander, 2019). Skånemodellen är ett riskbedömningsinstrument som tagits fram lokalt på initiativ av enskilda poliser. Det får goda lovord av polisens internutredning. Vår utredning visade att träffsäkerheten ligger på 57% dvs 7% bättre än ren slantsingling (50%). Goda riskbedömningsinstrument i psykiatriskt/ psykologiskt kompetenta miljöer ligger på en träffsäkerhet omkring 75% (Douglas, Strand et al, 2005; Douglas, Hart et al, 2013; Rasmussen & Levander, 2021) - mycket bättre men inte alls bra. Jurister skulle inte acceptera att var fjärde åtalad får fel dom, än mindre att nästan hälften får det (Skånemodellen).

Polisen är en myndighet inom vilken flertalet anställda är icke-akademiker (poliser har inte någon akademisk baseexamen, kandidatnivån). På ledningsnivå är man vanligtvis jurister, akademiker inom en icke-empirisk normativ tradition. I många andra civiliserade länder är polisen akademiserad, dvs det finns en grundexamen (180 Bologna-poäng), magister-år, master-år, 4-årig doktorandutbildning på heltid, doktorsexamen och post-doc till docent/professorskompetens (t.ex. Norge!). Detta är i princip tio års utbildning i kritiskt/vetenskapligt tänkande. Sådana personer behövs i en organisation som hanterar komplexa problem i en oändligt komplicerad faktisk verklighet - men saknas i Sverige.

Sammanfattande slutsatser

Riskbedömningar av Polisen eller andra bedömare kan inte per se antas hålla god kvalitet och kan inte läggas till grund för beslut av andra myndigheter, utan att deras kvalitet säkerställs genom egna granskningar av t.ex. utifrån i vilken grad de är vetenskapligt underbyggda. Att döma av våra utredningar finns det avsevärda kvalitetsproblem i polisens riskbedömningar, kända sedan tio år men inte åtgärdade ännu. Det överordnade problemet får givetvis

konsekvenser i den praktiska vardagen för enskilda poliser som gör riskbedömningar ”i tjänsten”. Lokalt finns det inte förutsättningar att kvalitetsbedöma enskilda utlåtanden.

I just detta fall är polisens utredning helt undermålig, till skillnad från Cureums bedömning som håller hög kvalitet.

Med beaktande av min kännedom om Polisens allmänt bristande förmåga att utföra riskbedömningar av godtagbar kvalitet, och med de tre grava fel som framgår av lika många ej censurerade texttrader i Aktilagan, är nog utrymmet för en mildare bedömning ytterst begränsat om jag skulle ges möjlighet att avge utlåtande över hotbilsbedömningen i icke censurerat skick. Tills jag sett bedömningen in extenso kvarstår således mitt här angivna utlåtande.

Maglarp 20210508

Sten Levander

Referenser

- Douglas KS, Strand S, Belfrage H, Fransson G, Levander S (2005). Reliability and Validity Evaluation of the Psychopathy Checklist: Screening Version (PCL:SV) in Swedish correctional and forensic psychiatric samples. *Assessment*; 12(2):145-61.
- Douglas, K. S., Hart, S. D., Webster, C. D., & Belfrage, H. (2013). *HCR-20V3: Assessing risk for violence – User guide*. Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University.
- Michel SF, Riaz M, Webster Chr, Hart S, Levander S, Muller-Isberner R, Tiihonen J, Repo-Tiihonen E, Tuninger E, Hodgins S. Using the HCR-20 to Predict Aggressive Behaviour among Men with Schizophrenia Living in the Community: Accuracy of Prediction, General and Forensic Settings, and Dynamic Risk Factors. *Int. J. Forensic Mental Health*; 2013; 12: 1–13.
- Strand S, Belfrage H, Fransson G & Levander S (1999). Clinical and Risk Management Factors in Risk Prediction of Mentally Disordered Offenders - More Important than Historical Data? - A retrospective study of 40 mentally disordered offenders assessed with the HCR-20 violence risk assessment scheme. *Legal & Criminological Psychology*.
- Mellgren C, Svalin K, Levander S, Torstensson Levander M (2012). Riskanalys i polisverksamhet. Utvärdering av polisens arbete med riskanalys för våld på individnivå: Skånemodellen och Check 10 (+). FoU-rapport från Fakulteten för hälsa och samhälle, 2012:2. Malmö: Service Point Holmbergs.
- Mellgren C, Svalin K, Tson Levander M, Levander S. Riskanalys i polisverksamhet – fungerar det. Slutrapport från ett utvärderingsprojekt. RPS utvärderingsfunktion; Rapport 2017:7.
- Rikspolisstyrelsen. Uppföljande inspektion av polismyndigheternas hantering av rutiner vid bl.a. riskanalyser. Tillsynsrapport 2014:9.
- Rasmussen K & Levander S (2021). Riskbedömningar. Bokkapitel: Klinisk Kriminologi: Individperspektivet. Kriminologiska institutionen, Malmö universitet.
- Svalin K, Mellgren C, Tson Levander M & Levander S (2017). Police employees' violence risk assessments: the predictive validity of the B-SAFER and the significance of protective actions. *International Journal of Law and Psychiatry*, 56; 71-79.

- Svalin, K. (2018). Risk Assessment of Intimate Partner Violence in a Police setting. Reliability and Predictive Accuracy. PhD thesis, Department of criminology, Malmö university.
- Svalin K, Levander S (2019). The predictive validity of intimate partner violence risk assessments conducted by practitioners in different settings – A review of the literature. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 35;115-30.